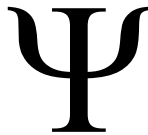

Р.В. Павелків

О.П. Цигипало

*КОРОТКИЙ ДОВІДНИК З
ДИТЯЧОЇ ПСИХОЛОГІЇ*

Рівне-2008

ББК 88
П12

Павелків Р.В., Цигипало О.П. Короткий довідник з дитячої психології. – Рівне, 2008. – 50 с.

Рецензенти:

Вірна Ж.П. – доктор психологічних наук, професор Волинського державного університету ім. Л.Українки;
Поніманська Т.І. – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету

У довіднику подано довідковий матеріал, що відбиває сучасний стан дитячої психології. Довідник включає „Термінологічний словник” та „Біографічні довідки”.

Для підготовки „Короткого довідника з дитячої психології” використовувались філософські, психологічні, педагогічні та інші джерела (енциклопедії, словники, довідники, матеріали навчальних посібників, педагогічних і психологічних журналів тощо).

Довідник включає „Біографічні довідки”, в яких дається інформація про життєвий та науковий шлях видатних вітчизняних і зарубіжних психологів, що займалися в тій чи іншій мірі проблемами розвитку психіки дитини, та „Термінологічний словник” про найбільш уживану в дитячій психології термінологію.

Довідник призначений для викладачів вищих навчальних закладів, студентів, які вивчають дитячу психологію, а особливо знадобиться студентам заочної форми навчання та всім тим, хто цікавиться цією наукою.

Рекомендовано до друку Вченою радою РДГУ (протокол № 3 від 26 жовтня 2007 р.)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2008

ПЕРЕДМОВА

Нині психологічні знання стають украй потрібні суспільству, що, зокрема, пов'язано з тими напрямками модернізації освітньої діяльності, які в нас утверджуються й відображені у відповідних законодавчих актах, у Національній доктрині розвитку освіти, в інших документах. Психологічний аспект модернізації освіти, зумовлений потребами сучасного українського суспільства. Вони визначатимуть загальноосвітній процес у ХХІ ст. Без упровадження психологічних знань, без активного психологічного супроводу модернізації освіти, її успіх просто неможливий.

Останнім часом вийшло у світ багато психологічних довідників, словників з різних галузей психологічної науки, які озброюють психологічними знаннями тих, хто причетний до освітньо-виховного процесу. Виникла потреба й у виданні довідника, у якому були б узагальнені й систематизовані здобутки дитячої психології.

Сучасна дитяча психологія стала відносно самостійною наукою. Вона має свій предмет, специфічні методи дослідження, формулює психологічні закономірності, використовує велику кількість психологічних термінів і понять.

У розробці проблем дитячої психології бере участь велика кількість вчених, спеціалістів-психологів. Їхні біографічні довідки в тій чи іншій мірі представлені у довіднику.

Терміни і поняття, включені у довідник, відображають зміст усіх розділів дитячої психології, розміщені за алфавітним принципом. Характерним для даного довідника є його психолого-педагогічна спрямованість.

Пропонований увазі читачів довідник з дитячої психології містить термінологію і систему понять, які прийняті у сучасній психологічній науці. Він буде доцільним для усіх, хто цікавиться дитячою психологією.

БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ

Аксаріна Ніна Миколаївна (1899-1979) – російський педагог, брала участь у розробці науково-методичних засад суспільного виховання дітей раннього віку. Спільно з М.Щеловановим розробила методику контролю за нервово-психічним розвитком дітей раннього віку.

Основні праці: Принцип і завдання виховання дітей раннього віку (1961), Розвиток і виховання дітей раннього віку (1965). Виховання дітей раннього віку (1977) та ін.

Амонашвілі Шалва Олександрович (нар. 1931) – доктор психологічних наук, професор, академік, директор Інституту педагогіки Грузії. Веде дослідження в галузі педагогічної психології та педагогіки; підтримує і розвиває концепцію особистісно-гуманістичного підходу до організації педагогічного процесу.

Основні праці: Здрастуйте, діти! (1989), Як живе, діти? (1986), В школу з шести років (1986) та ін.

Ананьєв Борис Герасимович (1902-1972) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, академік АПН СРСР. Оpubлікував понад 180 праць з найбільш актуальних проблем психологічної науки. Не оминув увагою таких корінних проблем дитячої психології як вікова періодизація, роль ігрової діяльності у психічному розвитку дитини, формування волі, характеру, питання моральної готовності дитини до навчання у школі тощо.

Основні праці: Психологія чуттєвого пізнання (1960), Людина як предмет пізнання (1968), Проблеми сучасного людинознавства (1977) та ін.

Аркін Юхим Афонович (1873-1948) – російський педагог, лікар, академік АПН РСФСР, автор робіт з дошкільної освіти.

Основні праці: Бесіди про виховання (1945), Дитина у дошкільні роки (1948), Батькам про виховання дітей (1957) та ін.

Бех Іван Дмитрович (нар.1940) – український психолог і педагог, професор, доктор психологічних наук, академік АПН України, відомий учений у галузі методології розвитку особистості, теорії та технології виховання. Під його керівництвом сформовано наукову школу, яка втілює

в практику ідеї цілеспрямованого створення виховних ситуацій, що сприяють моральному розвитку та довільній поведінці особистості. Створив концепцію особистісно зорієнтованого виховання.

Основні праці: Від волі до особистості (1995), Моральність особистості: стратегія становлення (1991), Особистісно зорієнтоване виховання (1998), Виховання особистості: У 2 кн. (2003), Виховання особистості: входження до духовності (2006) та ін.

Бехтерев Володимир Михайлович (1857-1927) – російський невролог, психіатр і психолог, організатор і керівник Психоневрологічного інституту у Петербурзі (1908), який став першим у світі науковим центром з комплексного виховання людини. Розробив теорію поведінки на основі рефлексології. Його педагогічні погляди ґрунтувались на експериментальному вивченні рефлексорної діяльності дитини, переважно раннього віку.

Основні праці: Психіка і життя (1903), Питання виховання у віці першого дитинства (1909), Питання суспільного виховання (1910), Вибрані твори (1954) та ін.

Блонський Павло Петрович (1884-1941) – російський психолог і педагог, доктор педагогічних наук, перший ректор Академії соціального виховання (1919-1923). Народився у Києві, закінчив історико-філософський факультет Київського університету (1902-1907). З 1908р. працював у Москві в жіночих гімназіях, згодом – у Московському університеті, Інституті психології. Наголошував на необхідності зв'язку навчання і праці, навчання і гри.

Основні праці: Вступ у дошкільне виховання (1914), Нарис наукової психології (1921), Педагогіка (1922), Педологія (1924), Розвиток мислення школяра (1935), Нариси дитячої сексуальності (1935) та ін.

Богущ Алла Михайлівна (нар.1939) – український педагог, доктор педагогічних наук, академік АПН України, професор, головний редактор часописів „Дошкільна освіта”, „Науковий вісник ПДПУ ім.К.Д. Ушинського”, „Виховання і культура”, дійсний член Академії педагогічних і соціальних наук (м.Москва) та Міжнародної академії духовного єднання світу, Міжнародної слов'янської академії освіти ім.Я.А. Коменського. Автор 500 наукових праць про українське народознавство в дошкільному закладі, методику навчання дітей української мови, методику розвитку рідної мови й ознайомлення з довкіллям. Засновник дошкільної лінгводидактики.

Основні праці: Методика розвитку мови дітей раннього віку (1985), Розвиток українського мовлення у дошкільників (1991), Методика навчання дітей української мови в дошкільних закладах (1991), Методика розвитку рідної мови й ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі (1992), Дошкільна лінгводидактика: У 2 ч. (1999), Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років (2004) та ін.

Божович Лідія Іллівна (1908-1981) – український і російський психолог, доктор психологічних наук, професор. Розпочинала наукову діяльність у відомій Харківській психологічній школі під керівництвом Л.С.Виготського. Близько 40 років працювала в Інституті психології АПН СРСР, з них більше 20 років керувала створеною нею лабораторією психології формування особистості. Досліджувала проблеми розвитку та соціального формування особистості, механізми мотивації та вольової регуляції поведінки; виокремила головні етапи розвитку особистості дитини.

Основні праці: Особистість та її формування у дитячому віці (1968), Вивчення мотивації дітей і підлітків (1972), Проблеми формування особистості (1995) та ін.

Бюлер Карл (1879-1963) – німецько-австрійський психолог, професор Віденського університету, дослідник проблем дитячого мислення, мовлення.

Основна праця: Духовний розвиток дитини (1924).

Валлон Анрі (1879-1962) – видатний французький психолог. У центрі його наукових досліджень – проблема психічного розвитку дитини переддошкільного, дошкільного і шкільного віку у нормі й патології, намагання не лише описати і проаналізувати основні етапи розвитку психіки дитини, але й розкрити умови, механізми і зміст переходів від одного етапу до іншого.

Основні праці: Від дії до думки (1956), Психічний розвиток дитини (1967) та ін.

Венгер Леонід Абрамович (1925-1992) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор. Народився у Харкові, наприкінці 30-х років його батьки були репресовані. Після повернення закінчив у Москві психологічний факультет університету. На запрошення О.В.Запорожця очолив лабораторію НДІ дошкільного виховання, у якій проводилися дослідження з проблем сенсорного розвитку дітей, психодіагностики, підготовки до школи, розвитку здібностей.

Основні праці: Сприймання і навчання (1969), Педагогіка здібностей (1973), Діагностика розумового розвитку дошкільників (1978), Виховання сенсорної культури дитини (1988), Психологія (у співав., 1988) та ін.

Виготський Лев Семенович (1896-1934) – видатний російський психолог, автор численних праць із загальної, вікової та педагогічної психології, які здобули світове визнання. У 30-их роках працював у відомій Харківській психологічній школі. У його науковій творчості знайшли відображення фундаментальні положення таких корінних питань дитячої психології, як вікова періодизація і динаміка розвитку психіки дитини, співвідношення навчання і розвитку, розвиток мови і мислення, психологія дитячої гри та ін.

Основні праці: Проблеми психічного розвитку дитини (1929-1934), Історія розвитку вищих психічних функцій (1931), Мислення і мовлення (1934), Вибрані твори в 6-ти томах (1982-1983) та ін.

Віне Альфред (1867-1911) – французький психолог, був ініціатором дослідження психічного розвитку дітей у своїй країні. Наукова діяльність присвячена експериментальному вивченню вищих психічних функцій (особливостям мислення), діагностиці розумового розвитку дитини. Розробив серію тестів.

Основні праці: Сучасні ідеї про дітей, вимір інтелекту у дітей (у співавторстві з Т.Сімоном)

Гальперін Петро Якович (1902-1988) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, засновник наукової школи, яка відкрила нові перспективи для розробки психологічної теорії навчання. Розробив учення про предмет і методи психології, створив теорію поетапного формування розумових дій і понять, теорію мовної свідомості, запропонував нову теорію уваги, розробив концепцію трьох основних типів учіння.

Основні праці: Основні результати досліджень з проблеми „Формування розумових дій і понять” (1966), Вступ у психологію (1976) та ін.

Гезелл Арнольд Луціус (1880-1961) – американський психолог, розробив практичну систему діагностики психічного розвитку дитини від народження до юнацького віку, ввів у психологію метод лонгітюдного, поздовжнього дослідження, винайшов знамените „дзеркало Гезелла”. Закінчив Вісконський (1906) і Йельський (1915)

університети. Працював у Йельській психіатричній клініці (1911-1948), з 1930 р. – її директор. У 1950 р. на основі цієї клініки створений Гезеллівський інститут дитячого розвитку (Нью-Хейвен), в якому вивчав онтогенез психіки у тісному зв'язку з клінічними і педагогічними дослідженнями.

Гезелл розробив практичну систему діагностики психічного розвитку дитини від народження до юнацького віку.

Основні праці: Розумовий розвиток дитини (1930), Педологія раннього віку (1932) та ін.

Гельвецій Клод Адріан (1715-1771) – французький філософ. Прихильник учення про вирішальну роль середовища у формуванні особистості, доводив зумовленість моральних уявлень інтересами індивіда.

Основні праці: Про розум (1758), Про людину (1773, посм.) та ін.

Давидов Василь Васильович (1930-1998) – російський психолог, доктор психологічних наук, академік АПН СРСР, спеціаліст у галузі вікової та педагогічної психології. Автор робіт у галузі теорії навчальної діяльності. Експериментально обґрунтував вимоги до відбору змісту початкової освіти.

Основні праці: Вікові можливості засвоєння знань (ред. і співав., 1960), Види узагальнення в навчанні (1972), Проблеми розвивального навчання: досвід теоретичного та експериментального психологічного дослідження (1986), Генезис і розвиток особистості в дитячому віці (1992) та ін.

Дарвін Чарльз Роберт (1809-1882) – англійський природодослідник, творець дарвінізму. Щоденникові записи про розвиток одного із своїх синів опублікував під назвою „Біографічний нарис однієї дитини” (1877). Ця праця особливо підвищила інтерес природодослідників до питання вивчення психології дитинства.

Ельконін Даниїл Борисович (1904-1985) – український і російський психолог, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН СРСР. Належав до плеяди психологів, які склали наукову школу Л.С.Виготського. Народився на Полтавщині, після закінчення Полтавської гімназії, вчився у Ленінградському педагогічному інституті ім.О.І.Герцена. Наукову діяльність розпочав у Ленінграді, а після Другої світової війни продовжив у Московському інституті психології. Широкого визнання набули дослідження Д.Б.Ельконіна з проблем вікової

та педагогічної психології. Під керівництвом Д.Б.Ельконіна проводили дослідження О.Л.Венгер, М.Р.Гільзбург, П.А.Нежнова. Розробив проблеми природи і походження гри, її значення у дошкільному віці. Автор періодизації психічного розвитку. Розробив ефективний метод навчання грамоти на основі звукового аналізу слів, підготував експериментальний буквар.

Основні праці: Дитяча психологія (1960), Буквар (1961), Про теорію початкового навчання (1963), До проблеми періодизації психічного розвитку в дитячому віці (1974), Психологія гри (1978), Вибрані психологічні праці (1989) та ін.

Еріксон Ерік (1902-1994) – американський вчений німецького походження. Найважливішим внеском у теорію розвитку особистості є виділені ним вісім стадій розвитку, описані в термінах конфліктів, від розв'язання яких залежить успішність розвитку.

Основні праці: Дитинство і суспільство (1950), Ідентичність: юність і криза (1968) та ін.

Запорожець Олександр Володимирович (1905-1981) – український і російський психолог, доктор психологічних наук, професор, академік. Народився у Києві. В 30-і роки працював у Харківській психологічній школі, яка досліджувала проблеми розвитку, виховання та навчання дітей раннього дошкільного віку, отримав широке визнання як у Радянському Союзі так і за кордоном, підтримував зв'язки з Г.С. Костюком та іншими психологами. Дослідник кардинальних проблем психологічної науки – зробив істотний внесок у розкриття закономірностей психічного розвитку дітей раннього і дошкільного віку. Висунув новітню гіпотезу про походження й природу психіки, ідею щодо функції орієнтувальної діяльності в організації суб'єктивного світу, теорію ампліфікації дитячого розвитку; ґрунтовно досліджував механізми емоційної регуляції поведінки дитини.

У 1960 році створив і очолив перший у світі Науково-дослідний інститут дошкільного виховання АПН СРСР – полідисциплінарний науковий центр, у якому над широким спектром фундаментальних і прикладних проблем виховання, навчання і розвитку дитини-дошкільника працювали психологи, педагоги, філософи, дефектологи, лінгвісти, етологи, мистецтвознавці.

Основні праці: Розвиток довільних рухів (1960), Психологія (1961), Вибрані психологічні праці: У 2-х томах (1986), Розвиток соціальних емоцій у дітей дошкільного віку: Психологічні дослідження (ред. у співав., 1986) та ін.

Зеньківський Василь Васильович (1881-1962) – доктор психологічних наук, професор. Директор Київського Фребелівського інституту дошкільного виховання (1915-1919), спеціалізувався у галузі психології. Теоретик розвитку дитячої душі й духовного життя у різні періоди дитинства. Його праця „Психологія дитинства” була перевидана в Москві у 1996р. і рекомендована в якості навчального посібника для вищих навчальних закладів, що свідчить про важливість її основних положень, які не втратили актуальності і в наш час.

Основні праці: Проблема психічної причинності (1914), Соціальне виховання, його завдання і шляхи (1918), Психологія дитинства (1924) та ін.

Зінченко Петро Іванович (1903-1969) – доктор психологічних наук, професор. З 1960 р. завідував кафедрою Харківського університету. Займався теоретичною й експериментальною розробкою проблем мимовільного і довільного запам'ятовування, розвитку і виховання пам'яті в процесі навчання, застосування теорії інформації до процесів пам'яті. Один із авторів підручника психології для педінститутів (1962).

Основні праці: Про забування і відтворення шкільних знань (1939), Залежність мимовільного запам'ятовування від мотивів діяльності (1940), Мимовільне запам'ятовування (1961) та ін.

Істоміна Зінаїда Михайлівна (нар. 1935) – сучасний російський психолог, доктор психологічних наук, учениця О.М. Леонтьєва. Відомий спеціаліст в галузі дослідження особливостей і закономірностей розвитку пам'яті в дошкільному віці.

Основні праці: Розвиток довільної пам'яті у дітей дошкільного віку (1948), Роль медичної науки в модернізації початкової математичної освіти (2003) та ін.

Каптерев Петро Федорович (1849-1922) – російський педагог і психолог. Його наукова спадщина складає понад 400 наукових праць, в яких розглядаються питання загальної, дитячої і педагогічної психології. Вчений пропагував психологічні знання, здійснюючи переклади психологічних праць зарубіжних авторів. Цікаві думки висловив стосовно сенсорного розвитку, розвитку пам'яті, мислення, уяви та емоційно-вольової сфери дитини та ін.

Основні праці: Про природу дітей (1899), Про дитячі ігри і розваги (1898), Енциклопедія сімейного виховання і навчання, редактором якої він був з 1898 р., Педагогічна психологія (1915) та ін.

Клапаред Едуард (1873-1940) – швейцарський психолог, один із засновників Інституту педагогічних наук ім.Руссо в Женеві (1912) – міжнародного центру експериментальних досліджень в області дитячої психології, який і тепер залишається провідним центром вивчення проблем дитячої, вікової та педагогічної психології. Зробив помітний внесок у розвиток дитячої психології та її впровадження у педагогічну практику.

Основні праці: Психологія дитини, Експериментальна педагогіка (рос.пер.1911), праці з дитячої психології та професійної орієнтації та ін.

Кольберг Лоренс (1927-1987) – американський психолог, доктор психологічних наук, професор. Значно розширив і поглибив ідеї Ж.Піаже щодо становлення моральної свідомості, створив найбільш загальну теорію морального розвитку особистості, що охоплює весь її життєвий шлях. Закінчив Чиказький університет (1949), у 1958р. захистив докторську дисертацію „Розвиток образу моральних суджень і вибору в 10-16 років” у 1959-1961рр. – ад’юнкт-професор Йельського університету, в 1962-1968рр. – керівник кафедри психології Чиказького університету.

Кононко Олена Леонтївна (нар. 1943) – сучасний український психолог, доктор психологічних наук, професор. Досліджує проблеми особистісного розвитку дошкільників. Керівник авторського колективу Базового компонента дошкільної освіти.

Основні праці: Я сам (1983), Щоб особистість здійснилась (1991), Соціально-економічний розвиток особистості в дошкільному дитинстві (2000), Особистісне зростання в ранньому віці: суть та умови сприяння (2006) та ін.

Косма Тетяна Василівна (1905-1973) – український психолог, доктор психологічних наук, відомий дослідник у галузі вікової та педагогічної психології. Народилася у Донецьку, педагогічну освіту здобула у Київському інституті народної освіти, працювала вчителем, директором сільської школи, дитячого будинку. Закінчила аспірантуру в Інституті педагогіки України, викладала психологію і вела дослідницьку роботу в Київському державному університеті ім.Т.Г. Шевченка, а згодом – в Інституті психології.

Основні праці: Розуміння молодшими школярами описового художнього тексту (1950), Вплив навчання на розвиток дій класифікації у молодших школярів (1964), Мислення учнів молодшого шкільного віку (1968), Уявлення пам’яті, їх характерні особливості (1961) та ін.

Костюк Григорій Силович (1899-1982) – український психолог, доктор психологічних наук, професор, академік АПН СРСР, видатний учений, чії методологічні, теоретичні та експериментальні дослідження визначили напрям розвитку української психологічної науки. Директор Інституту психології АПН України (1945-1973). Автор більш як 250 наукових праць, присвячених найбільш актуальним питанням загальної вікової та педагогічної психології. За його редакцією у 1939 р. вперше в Україні був виданий підручник з психології для вузів, у 1976р. опублікував посібник з вікової психології. Підтримував наукові зв'язки з провідними психологами різних країн світу, зокрема з Ж.Піаже, Дж.Брунером, Ю.Бронхенбергом; спільно працював над вирішенням принципових наукових проблем з різними психологічними школами в Радянському Союзі, які очолювали О.В.Запорожець, П.І.Зінченко, О.М.Леонтєв, А.О.Смирнов, Д.Б.Ельконін, А.С.Прангішвілі та інші вчені.

Широке визнання здобули дослідження з проблем періодизації психічного розвитку, ролі природних і соціальних чинників у розвитку дитини, взаємозв'язку навчання й розвитку.

Основні праці: Психологія (1968), Вибрані психологічні праці (1988), Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості (1989) та ін.

Котирло Віра Кіндратівна (1931-1991) – український психолог, кандидат психологічних наук, завідувач лабораторії психології дошкільного виховання Інституту психології України. Її перу належить понад 200 друкованих праць, більшість з яких присвячені найрізноманітнішим питанням дитячої психології. Досліджувала питання розвитку пізнавальних процесів у дітей-дошкільників, їх вольової та мотиваційної сфер, підготовки дітей до школи.

Основні праці: Розвиток вольової поведінки у дошкільників (1971), Завтра в школу (1977), Дитячий садок і сім'я (у співав., 1984), Формування взаємин дошкільників в дитячому садку і сім'ї (1987) та ін.

Кроос Карл (1861-1940) – німецький психолог, автор концепції гри, яка стала однією з найбільш відомих у психолого-педагогічній науці. Його праці ґрунтувалися на біологічному розумінні дитинства, але все ж таки сприяли тому, що проблеми психології дитинства набули самостійного теоретичного значення, що стало поштовхом у розвитку дитячої психології, як самостійної науки.

Основні праці: Ігри тварин, Ігри людини та ін.

Крутецький Вадим Андрійович (1917-1991) – психолог, доктор психологічних наук, професор. Проводив наукові дослідження в галузі вікової та педагогічної психології, психології волі і характеру, але головним предметом його уваги стала проблема психології здібностей.

Основні праці: Психологія підлітка (1959, 1965), Нариси психології старшого школяра (1963), Виховання дисциплінованості у підлітків (1960), Психологія математичних здібностей (1968), Основи педагогічної психології (1972), Психологія навчання і виховання школярів (1976), Підручник з психології для педучилищ (1974, 1980, 1986) та ін.

Кузьміна Ніна Василівна (нар. – 1923) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН СРСР. Її праці пов'язані з розробкою загальної теорії функціонування педагогічних систем і методології структурно-системного підходу до педагогічних явищ, методів вивчення продуктивних способів діяльності викладачів і учнів, застосування психолого-педагогічних знань у практичній, педагогічній роботі й управлінні нею.

Основні праці: Формування педагогічних здібностей (1966), Нариси психології праці учителя (1967), Проблеми професійного відбору і підготовки студентів (1970), Методи дослідження педагогічної діяльності (1970), Основи вузівської педагогіки (1972) та ін.

Кулачківська Світлана Євгенівна – український психолог, кандидат психологічних наук. Широка сфера наукових інтересів проявилась в розробці проблем, присвячених підготовці дитини до школи, проблеми взаємодії дитини з дорослими, розвитку емоційної сфери дошкільників та їх здібностей. З 1989 року очолює лабораторію психології дошкільного виховання Інституту психології АПН України, координує та бере участь в дослідженнях, які присвячені становленню вікових та індивідуальних особливостей дошкільників.

Основні праці: Навчання старших дошкільників (у співавторстві, 1986), Індивідуальний підхід до дітей у навчально-виховному процесі дитячого садка (ред., у співавторстві, 1989), Учть малюка спілкуватися з дітьми і дорослими (у співавторстві, 1995), Я – дошкільник, Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку (у співавторстві, 1996).

Ладивір Світлана Олексіївна – сучасний український психолог, кандидат психологічних наук, завідувач лабораторією

дошкільного виховання Інституту психології АПН України. Коло наукових пошуків – проблема розвитку і виховання дитини дошкільного віку в умовах сімейного та суспільного виховання.

Основні праці: Дитячий садок і сім'я (у співавторстві, 1984), Навчання старших дошкільників (у співавторстві, 1986), Учіль малюка спілкуватися з дітьми і дорослими (у співавторстві, 1995), Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку (у співавторстві, 1996), Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості (2006), Внутрішній світ дитини як проєкція життєдіяльності (2006) та ін.

Ладигіна-Коте Надія Миколаївна (1889-1963) – російський психолог, спеціаліст у галузі порівняльної психології. У 1913 р. організувала зоопсихологічну лабораторію при Дарвінівському музеї, де в основному проходила її наукова діяльність. Праці присвячені дослідженню вищих форм пристосувальної діяльності мавп. Запропонованим нею методом „вибору на зразок” досліджувала пізнавальні здібності шимпанзе, методом „проблемних клітин” вивчала формування навичок у нижчих мавп, провела порівняльний аналіз поведінки шимпанзе і дитини, показала якісні відмінності психіки дитини і тварини.

Основні праці: Дослідження пізнавальних здібностей шимпанзе (1923), Дитя шимпанзе і дитя людини в їх істинах, емоціях, іграх, звичках і виразних рухах (1935) та ін.

Лазурський Олександр Федорович (1874-1917) – російський психолог, за освітою – лікар, професор Психоневрологічного інституту в Петербурзі, один із найбільш відомих представників емпіричної психології в Росії. Розробив метод природного експерименту (1910), який набув широкої популярності в основному у віковій і педагогічній психології.

Основні праці: Програма дослідження особистості (1902), Нарис науки про характери (1917), Природний експеримент і його шкільне застосування (1918), Класифікація особистостей (1924) та ін.

Ланге Микола Миколайович (1859-1921) – російський психолог, професор, організував одну із перших у Росії психологічну лабораторію. Відомий своїми дослідженнями в галузі сприймання й уваги, сформулював закон перцепції – зміна фаз перцепції від недиференційованого узагальненого чуттєвого образу предмета до все більш диференційованого. Автор моторної теорії уваги.

Основні праці: Душа дитини в перші місяці життя (1892), Закон перцепції. Теорія вольової уваги (1893), Психологія (1914), та ін.

Лейтес Натан Семенович (р.н. – 1918) – доктор психологічних наук. Понад 40 років працює в галузі диференціальної і вікової психології. Кардинальний напрямок наукової творчості – розробка концепції дитячої обдарованості і розвиток здібностей дитини. Важливий етап діяльності – вивчення індивідуального стилю розумової діяльності.

Основні праці: Досвід психологічної характеристики темпераментів (1956), Про розумову обдарованість (1960), Розумові здібності і вік (1971), До проблеми сенситивних періодів психічного розвитку дитини (1978), Здібності й обдарованість в дитячі роки (1984), Проблема співвідношення вікового та індивідуального у здібностях школяра (1985) та ін.

Леонт'єв Олексій Миколайович (1903-1979) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, академік. Наукові дослідження охоплюють широке коло проблем загальної, вікової та педагогічної психології. Особливої значущості надавав аналізу провідної діяльності та її впливу на психічний розвиток дитини на різних вікових етапах. Дослідив залежність розвитку психічних процесів дитини від характеру і будови її зовнішньої предметної діяльності та становлення її особистості.

Основні праці: Проблеми розвитку психіки (1972), Діяльність. Свідомість. Особистість (1975), Вибрані психологічні праці: У 2-х томах (1983) та ін.

Лісіна Майя Іванівна (1929-1983) – російський психолог, доктор психологічних наук, автор концепції розвитку комунікативної діяльності в дошкільному віці. Глибоко дослідила генезис спілкування у дітей, його форми, рушійні сили, взаємозв'язок з життєдіяльністю дитини, його вплив на загальний розвиток. Її дослідження зробили суттєвий внесок у розробку загальної теорії психічного розвитку дитини, дозволили розкрити його механізми.

Основні праці: Виховання дітей раннього віку в сім'ї (1983), Проблеми онтогенезу спілкування (1986), Спілкування і мовлення: Розвиток мовлення у дітей в спілкуванні з дорослими (ред., 1985) та ін.

Локк Джон (1632-1704) – англійський філософ, психолог і педагог. Автор емпірико-сенсуалістської концепції розвитку.

Найважливішим у вихованні вважав формування характеру й волі у дітей, їх моральне становлення.

Основні праці: Про виховання розуму (1687), Думки про виховання (1692) та ін.

Ломов Борис Федорович (1927-1989) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АН СРСР. Розробляв методологічні проблеми психології, принципи системного підходу, проблеми розвитку, спілкування, психології особистості і пізнавальних процесів. Один із лідерів вітчизняної психології. Організатор і директор (з 1971р.) Інституту психології АН СРСР, засновник і головний редактор „Психологічного журналу” (1980-1988), президент Товариства психологів СРСР (1968-1983), з 1972 року – член Виконкому Міжнародного Союзу психологічних наук, почесний член Саксонської Академії наук і Берлінського університету. Нагороджений медаллю “Видатному зарубіжному вченому” (США). Автор більше 300 наукових праць (в тому числі 9 монографій), багато з них відомі за кордоном.

Основні праці: Формування графічних знань і навичок в учнів (1959), Дотик у процесах пізнання і праці (1959, спільно з Б.Г.Ананьєвим та ін.), Людина і техніка (1963, 1966), Людина в системі управління (1968), Методологічні і теоретичні проблеми психології (1984) та ін.

Лурія Олександр Романович (1902-1977) – російський вчений, доктор педагогічних і методичних наук, академік АПН СРСР. З 1945 р. – професор кафедри психології МДУ. Тривалий час працював з Л.С.Виготським над проблемами розвитку психіки. Широко відомий своїми працями з питань порушення вищих психічних функцій при локальних ураженнях мозку. Один із засновників нейропсихології.

Основні праці: Мова й інтелект в розвитку дитини (1927), Травматична афазія (1947), Вищі коркові функції людини (1962), Мозок людини і психічні процеси (1963) та ін.

Люблінська Ганна Олександрівна (1903-1983) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, представник ленінградської психологічної школи, заслужений діяч науки. Її перу належить понад 140 друкованих праць з проблем дитячої, вікової та педагогічної психології, перекладено 12 мовами різних країн світу. Багато уваги приділяла психічному розвитку дитини.

Основні праці: Нариси психічного розвитку (1965), Вихователю про розвиток дитини (1974), Дитяча психологія (1971) та ін.

Макаренко Антон Семенович (1888-1939) – український педагог і письменник. Автор теорії колективу, якому надавав вирішального значення у розвитку особистості. Досліджував проблеми трудового виховання, вплив сім'ї на стан дитини, формування її особистісних якостей.

Основні праці: Педагогічна поема (1933-1935), Книга для батьків (1937) та ін.

Максименко Сергій Дмитрович (нар.1941) – видатний вітчизняний психолог, доктор психологічних наук, професор, академік АПН України, директор Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України. Широкого визнання набули його дослідження в галузі генетичної психології. Автор праць із загальної, педагогічної та експериментальної психології. Приділяв багато уваги методологічним проблемам психології.

Основні праці: Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження (1990), Основи генетичної психології (1998), Генетична психологія (2000), Експериментальна психологія (2002), Загальна психологія (2001, 2004), Розвиток психіки в онтогенезі: у 2 т. (2002) та ін.

Менджеричька Дебора Володимирівна (1899-1977) – російський психолог, кандидат педагогічних наук, доцент Московського педінституту. Автор досліджень дитячої гри, колективних взаємин дітей.

Основні праці: Творчі ігри в дитячому садку (1951), Виховання дітей у грі (1958), Виховання і навчання дітей 3-7 років (1976), Вихователю про дитячу гру (1982) та ін.

Мерлін Вольф Соломонович (1898-1982) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор. Працював у галузі психофізіології і розробляв проблему типів нервової системи та темпераменту.

Основні праці: Своєрідність умовних реакцій у структурі вольового акту (1953), Нарис психології особистості (1959), Нарис теорії темпераменту (1964) та ін.

Монтессорі Марія (1870-1952) – італійський педагог-гуманіст. Автор оригінальної системи виховання й навчання дітей, яку впроваджувала у закладах нового типу – “Будинках дитини”. Прибічниця теорії вільного виховання. Розробила дидактичний матеріал для сенсорного і розумового розвитку дитини, відомий у всьому світі.

Основні праці: Педагогічна антропологія (1905), Метод наукової педагогіки (1909), Самовиховання й самонавчання у початковій школі (1992), Всотуючий розум (1949) та ін.

Мухіна Валерія Сергіївна (нар.1934) - російський психолог, доктор психологічних наук, дійсний член 2-х академій: РАО і РАПН, завідувача кафедрою психології розвитку МПТУ, відомий дослідник в галузі дитячої, вікової та педагогічної психології. Галузь наукових інтересів: дитяча психологія; вікова психологія; психологія особистості; людина в екстремальних умовах; психологічний супровід дитини-підлітка, дорослого, людини похилого віку; етнопсихологія. Видала більше 300 публікацій, з них біля 50 видань англійською, арабською, болгарською, грецькою, іспанською, німецькою, хінді, японською та іншими мовами світу.

Основні праці: Близнюки: щоденник розвитку (1969, 1997), Психологія дошкільника (1985), Дитяча психологія (1985, 1992, 2000). Книга відзначена премією К.Д.Ушинського. Народження особистості (1987-1988), Таємничість дитинства (1998, 2000), Феноменологія розвитку і буття особистості (1999), Вікова психологія (2003).

Мясищев Володимир Миколайович (1893-1973) – російський вчений, доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки РСФСР АПН СРСР. Наукові дослідження пов'язані з психоневрологією, психофізіологією, загальною і педагогічною психологією. Розробив патогенетичну теорію неврозів і на її основі – питання психотерапії. Досліджував різні аспекти проблеми особистості – пам'ять, увагу, сприймання, волю, типи характеру, здібності.

Основні праці: Проблема психологічного типу в світі вчення І.П.Павлова (1954), Проблема особистості і відносин людини, Психічні особливості людини (у співавт., т.І, 1957; т.ІІ, 1960) та ін.

Ніколенко Дмитро Федотович (1899-1994) – український психолог, перший учений секретар Інституту психології, професор кафедри психології Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова. Автор понад 200 наукових праць, присвячених найбільш актуальним проблемам дитячої психології. У центрі наукових інтересів були питання розвитку емоційної сфери, зокрема, розвитку почуття комічного у дітей, а також проблеми розвитку пам'яті, мислення і мовлення у дошкільників тощо.

Основні праці: Учитель радянської школи (1979), Дошкільна педагогічна психологія (ред., 1987) та ін.

Обухова Людмила Пилипівна (нар.1938) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, дійсний член Російської академії природничих наук з 1996р., експерт ЮНЕСКО (1988-1990), автор низки праць, присвячених розвитку дитячого мислення, навчальних посібників з дитячої психології. Галузь наукових інтересів: дитяча психологія; вікова психологія; проблеми психічного розвитку дитини в умовах сенсорних дефектів.

Основні праці: Етапи розвитку дитячого мислення (1972), Дитяча психологія: теорії, факти, проблеми (1995), Дві парадигми в дослідженні дитячого розвитку (1996), Вікова психологія (2003) та ін.

Павелків Роман Володимирович (нар.1956) – сучасний український психолог, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, Заслужений працівник освіти України. Загальний обсяг наукового доробку становить понад 80 наукових праць, більшість із яких присвячено проблемі становлення та розвитку моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці. Автор праць із загальної, вікової, дитячої та педагогічної психології.

Основні праці: Педагогічна психологія. Теоретичні концепції та практикум (у співав., 2003), Загальна психологія (2004), Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці (2004), Дитяча психологія (у співав., 2008) та ін.

Павлов Іван Петрович (1849-1936) – фізіолог, автор вчення про вищу нервову діяльність. Увів поняття “умовний рефлекс”, завдяки якому організм пристосовується до умов існування, набуваючи нових форм поведінки, відмінних від вроджених безумовних рефлексів. Визначаючи якісні відмінності між вищою нервовою діяльністю людини і тварин, висунув ідею про дві сигнальні системи. Розробив вчення про типи вищої нервової діяльності. У 1904 р. першим з вітчизняних вчених отримав Нобелівську премію.

Основні праці: Двадцятирічний досвід об’єктивного вивчення вищої нервової діяльності тварин (1923), Лекції про роботу великих півкуль головного мозку (1926) та ін.

Піаже Жан (1896-1980) – швейцарський психолог, професор, засновник Женевської школи генетичної психології. Створив наукову школу в сфері вивчення розумового розвитку дитини. Вивчав походження і розвиток інтелекту, формування фундаментальних понять, особливості дитячої логіки і світогляду.

Основні праці: Мова і мислення дитини (1932), Моральні судження дітей (1932) та ін.

Петровський Артур Володимирович (нар.1924) – доктор психологічних наук, професор, академік АПН СРСР, займався розробкою проблем історії та теорії психології, соціальної психології і психології особистості. Відомий як автор і редактор діючих програм, основних підручників і посібників з психології для педагогічних вузів. З 1972 р. керує лабораторією психології особистості Інституту психології АПН СРСР. Автор понад 250 наукових праць, розробив стратометричну концепцію колективу.

Основні праці: Історія радянської психології (1967), Соціальна психологія колективу (1978), Особистість. Діяльність. Колектив (1982), Популярні бесіди про психологію (1970, 1983), Діти і тактика сімейного виховання (1981) та ін.

Подьяков Микола Миколайович (нар. 1929) – російський психолог, доктор психологічних наук. Дослідник проблем розумового виховання, принципів відбору та систематизації знань, розвитку наочно-дійового та наочно-образного мислення дошкільників.

Основні праці: Мислення дошкільника (1977), Розвиток мислення і розумове виховання дошкільника (ред., у співавторстві, 1985), Розумове виховання дітей дошкільного віку (у співавторстві, 1988) та ін.

Поніманська Тамара Іллівна (нар.1954) – український педагог, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету. Учасник розробки державного стандарту Базового компонента дошкільної освіти в Україні та програмно-методичного забезпечення до нього, член авторського колективу Державної програми виховання дітей дошкільного віку „Малютко”. Автор понад 200 наукових праць з проблем виховання дітей дошкільного віку та підготовки педагогічних кадрів.

Основні праці: Моральне виховання дошкільників (1993), Основи дошкільної педагогіки (1998), Дошкільна педагогіка. Практикум (у співавторстві, 2004), Дошкільна педагогіка (2004) та ін.

Прейер Вільгельм (1841-1897) – німецький вчений-фізіолог, котрий заклав основи наукової методики вивчення дитинства. Вперше здійснив перехід від інтроспективного до об'єктивного дослідження

психіки дитини. Визнаний засновником дитячої психології як науки, котра має власний предмет та методи вивчення.

Основна праця: Душа дитини (1882).

Проколієнко Людмила Микитівна (1927-1989) – український психолог, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН. Учениця Г.С.Костюка, успішно розвивала його ідеї, які були пов'язані з впровадженням досягнень педагогічної психології в практику. З 1955 р. працювала в НДІ психології МО УРСР, а в 1983р. була призначена директором цього інституту. В останні роки життя очолювала ще й лабораторію методології і теоретичних проблем психології. Її праці присвячені широкому колу питань дитячої, вікової та педагогічної психології. Вона опублікувала понад 100 наукових праць, в тому числі як автор і співавтор монографічних і навчальних посібників. Щодо розробки проблем дитячої психології, то багато уваги було приділено питанням формування допитливості у дітей дошкільного віку, їх розумовому розвитку в цілому.

Основні праці: Методика викладання української мови у школі (1962), Дошкільна педагогічна психологія (1976), Формування допитливості у дітей дошкільного віку (1979), Загальна, вікова та педагогічна психологія (1980) та ін.

Рубінштейн Сергій Леонідович (1889-1960) – російський психолог і філософ, професор, член-кореспондент АН СРСР. Основні проблеми дослідження – філософські проблеми психології і проблеми розвитку психіки, особистості, свідомості та ін., принцип єдності свідомості і діяльності, проблеми ідеального і матеріального, суб'єктивного та об'єктивного.

Основні праці: Основи психології (1935), Основи загальної психології (1946), Буття і свідомість (1957), Про мислення і шляхи його дослідження (1958), Принципи і шляхи розвитку психології (1959) та ін.

Репкін Володимир Володимирович (нар. 1927) – український психолог, кандидат психологічних наук, доцент, відомий дослідник у галузі вікової та педагогічної психології. Широкого визнання набули теоретичні та експериментальні дослідження з проблем взаємозв'язку навчання й розвитку, створені ним та під його керівництвом підручники для початкових класів у концепції розвивального навчання.

Основні праці: Дослідження розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів у різноманітних умовах навчання (у співавторстві,

1975), Про поняття навчальної діяльності (1976), Структура навчальної діяльності (1976), Контроль в учбовій діяльності школярів (1982) та ін.

Руссо Жан-Жак (1712-1778) – французький філософ-просвітник, письменник і педагог, теоретик вільного виховання, першовідкривач особливостей дитячої психіки. Вважав, що у процесі виховання потрібно враховувати природу дитини, її вікові особливості.

Основні праці: Юлія, або Нова Елаїда (1761), Еміль, або Про виховання (1762) та ін.

Сеченов Іван Михайлович (1829-1905) – засновник російської фізіологічної школи, творець природно наукового напрямку в психології. Був одним із перших, хто наголосив на тому, що саме через дитячу психологію лежить шлях до вивчення найважливіших проблем загальної психології, яку розв'язав як суто природничу науку. Активно виступав за матеріалістичні позиції, боровся з ідеалізмом і дуалізмом. Визнавав існування відчуттів, сприймань, уявлень. Вважав, що предметом вивчення у психології повинні бути рефлекторні акти. Висунув положення про розвиток як основу побудови наукової психології, поставив проблему доцільності рухів тощо.

Основні праці: Рефлекси головного мозку (1863), Кому і як розробляти психологію, Нарис робочих рухів людини (1901), До питання про вплив чуттєвих подразників на м'язеву роботу людини (1903-1904) та ін.

Сікорський Іван Олексійович (1842-1919) – український психолог і педагог, доктор медицини, дослідник основних етапів нервово-психічного розвитку дитини. Дослідження охоплювали усі сторони психічного розвитку дитини: емоційне життя, розвиток інтелекту, формування вольової сфери.

Основні праці: Виховання у віці першого дитинства (1884), Психологічні основи виховання і навчання (1909), Душа дитини (1911) та ін.

Скрипченко Олександр Васильович (нар. 1921) – український психолог, доктор психологічних наук, професор. Веде дослідження у галузі вікової та педагогічної психології, психології мислення, взаємозв'язку навчання й розвитку особистості молодшого школяра.

Основні праці: Особливості узагальнення в учнів I-II класів (1955), Психічний розвиток учнів (1974), Молодший шкільний вік, Вікова психологія (ред., 1976) та ін.

Смирнова Олена Олегівна – сучасний російський психолог, доктор психологічних наук, автор багатьох фундаментальних праць з питань психології дітей раннього і дошкільного віку. Розглядає спілкування дитини з дорослим як головний фактор і умову психічного розвитку дітей.

Основні праці: Умови становлення довільної поведінки в ранньому і дошкільному віці (у співавторстві, 1993), Психологія дитини (1997), Дитяча психологія (2003) та ін.

Смирнов Анатолій Олександрович (1894-1980) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, академік АПН СРСР, з 1945 по 1973р. – директор Інституту психології АПН СРСР. З 1957 до 1963р. очолював Товариство психологів СРСР. Експериментальні дослідження присвячені зоровому сприйманню і, головним чином, проблемам пам'яті. Автор праць із загальної, вікової і педагогічної психології.

Основні праці: Психологія дитини і підлітка (1926), Психологія професій (1927), Психологія запам'ятовування (1948), Розвиток пам'яті (1959), Проблеми психології пам'яті (1966) та ін.

Сухомлинський Василь Олександрович (1918-1970) – український педагог, психолог, дослідник і публіцист, кандидат педагогічних наук, член-кореспондент АПН СРСР. Автор педагогічної системи, заснованої на принципах гуманізму, визнанні дитини найвищою цінністю. Ще у 50-і роки одним із перших у Радянському Союзі визначив основні принципи та умови навчання шестирічок (Школа радості), наголошував значення наступності у віковій періодизації. В.О.Сухомлинський органічно поєднував у своїй діяльності науковий підхід і практичну організацію освітньо-виховного процесу у Павлівській середній школі. Саме там він розпочав теоретичне опрацювання і практичне втілення ідей гуманістичної психології у роботі з дітьми.

Основні праці: Вибрані твори у 5-ти томах (1976) та ін.

Теплов Борис Михайлович (1896-1965) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, академік АПН СРСР. Був головним редактором журналу „Питання психології” (1958-1965). Вів дослідження у психології мистецтва, музичних здібностей, розробляв теоретичні проблеми здібностей та обдарованості і проблеми індивідуальних відмінностей, історії психології, практичного інтелекту. Автор підручника психології для середньої школи, автор і редактор ряду видань підручника психології для вузів.

Основні праці: Проблеми обдарованості (1940), Здібності й обдарованість (1941), Психологія музичних здібностей (1947), Проблеми індивідуальних відмінностей (1961) та ін.

Тідеман Б. – німецький лікар і філософ, вперше детально і послідовно описав психічний розвиток свого сина від народження до 3 років. Його праця „Спостереження за розвитком душевних здібностей дитини” (1787) започаткувала наукове вивчення психіки дитини. Про книгу сучасники майже не знали, її вперше згадали у другій половині XIX ст. і значно менше у французькому перекладі.

Урунтаєва Галина Анатоліївна – російський психолог, доктор психологічних наук, член-кореспондент Міжнародної Академії енергоінформаційних наук, дійсний член Міжнародної Академії педагогічних і соціальних наук, нагороджена медаллю К.Д.Ушинського, автор ряду посібників з дитячої психології.

Основні праці: Дошкільна психологія (1998), Діагностика психологічних особливостей дошкільника (1998), Психологія дошкільника (укл.1998), Практикум з дитячої психології (у співавторстві, 1998), Дитяча психологія (2006) та ін.

Усова Олександра Платонівна (1898-1965) – російський педагог, доктор педагогічних наук, член-кореспондент АПН СРСР, дослідниця проблем дитячої гри, використання народної творчості у дошкільному закладі, дошкільної дидактики.

Основні праці: Гра та іграшка (1940), Навчання в дитячому садку (1961), Усна народна творчість у дитячому садку (1972), Роль гри у вихованні дітей (1976).

Ушинський Костянтин Дмитрович (1824-1870) – російський педагог, засновник наукової педагогіки. Автор Концепції народності виховання. Мету виховання розглядав як формування активної творчої особистості, що передбачає підготовку до розумової і фізичної праці як вищої форми людської діяльності. Психологію ставив на перше місце серед всіх наук. Розглядав методи виховання уваги, пам'яті, волі, емоцій і використання їх закономірностей у процесі навчання.

Основні праці: Про народність у суспільному вихованні (1857), Праця в її психічному і виховному значенні (1860), Дитячий світ (1861), Рідне слово (1864), Людина як предмет виховання, Досвід педагогічної антропології (1868-1869) та ін.

Фрейд Зигмунд (1856-1939) – австрійський невропатолог, психіатр, психолог, творець теорії психоаналізу, яка справила свій вплив далеко не на одне покоління вчених психологів. Розвинув теорію психосексуального розвитку індивіда. У формуванні характеру головну роль відводив переживанням раннього дитинства.

Основні праці: Я і воно (1923, рос.пер. 1924), Нариси з психології сексуальності (1925) та ін.

Холл Гренвілл Стенлі (1844-1924) – американський психолог, засновник педології, яка ґрунтується на ідеї педоцентризму. Організатор першого у США Інституту дитячої психології (1889). Дослідник проблем дитячої і педагогічної психології.

Основні праці: Юність (1904), Проблеми виховання (1911) та ін.

Чамата Павло Романович (1898-1968) – український психолог, доктор психологічних наук. Деякий час був ректором КДПІ ім.О.М. Горького, а згодом – заступником директора Інституту психології МО України. Наукові інтереси вченого були, головним чином, зосереджені на проблемі розвитку самосвідомості. Його перу належать праці, присвячені вихованню характеру у дітей, формуванню у них психологічної готовності до праці тощо. Автор підручника з психології для педагогічних вузів і педагогічних училищ, за яким навчалося не одне покоління студентів – майбутніх учителів та вихователів.

Основні праці: Психологія готовності дітей до праці та шляхи її формування (1960), Самосвідомість та її розвиток у дітей (1965) та ін.

Шаграєва Ольга Аркадіївна – сучасний російський психолог, кандидат психологічних наук. Науково-педагогічна діяльність присвячена особливостям виховання і розвитку дитини перших років життя в умовах сімейного виховання, проблемам сімейного консультування і сімейної психотерапії.

Основні праці: Сім'я і дитина: психологічний аспект дитячого розвитку, Дитяча психологія: теоретичний і практичний курс (2001) та ін.

Штерн Вільям (1871-1938) – німецький психолог і філософ, один із засновників диференціальної психології. Дослідник психологічних закономірностей дитячої гри та проблеми обдарованих дітей. Важко знайти проблему дитячої психології, яку б цей учений не розглянув у своїх працях, окремі з яких прийнято вважати класичними.

Основні праці: Психологія раннього дитинства (1915), Психологія раннього дитинства до шестирічного віку (1922), Обдарованість дітей і підлітків та методи її дослідження (1926) та ін.

Щелованов Микола Матвійович (1892-1984) – російський фізіолог, член-кореспондент АПН СРСР. Його дослідження особливостей вищої нервової діяльності стали основою теорії розвитку дітей до 3 років, розробки програм виховання дітей раннього віку у дошкільних закладах.

Основні праці: Виховання здорової дитини раннього віку (1959), Виховання дітей раннього віку в дошкільних закладах (1956) та ін.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютна чутливість – психофізична характеристика індивіда, яка характеризує здатність індивіда відчувати гранично малі за інтенсивністю впливи об'єктів реального світу.

Авторитарний стиль виховання (від фр. *autoritaire* - владний) – суворий стиль керівництва з опорою на дисциплінарні стягнення, покарання, придушення ініціативи, примус.

Аглютинація – поєднання різних якостей, частин, які в повсякденному житті не поєднуються.

Агресивність (від лат. *aggredior* – нападаю) – емоційний стан і риса характеру людини, характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями – гнівом, злістю, прагненням заподіяти іншому травму (фізично чи морально).

Адаптація (від латинського *adaptatio* – пристосування) – пристосування, звикання організму до нових умов.

Акселерація (від лат. *acceleratio* – прискорення) – прискорення фізичного і психічного розвитку.

Акт (від лат. *actus* – приведення в рух) – одинична психічна дія.

Активність – діяльний стан організму як умова його існування і поведінки; системоутворюючий фактор взаємодії спадковості і середовища.

Акцентуація (від лат. *accentus* – наголос) особистості – граничний вияв окремих психологічних якостей, рис характеру особистості.

Амнезія – порушення пам'яті, хворобливе забування подій власного життя за певний відрізок часу.

Ампліфікація (від лат. *amplificatio* – розширення) – максимальне використання можливостей кожного віку для повноцінного психічного розвитку дитини.

Аналізатор – орган чуття з відповідною ділянкою мозку і нервовими шляхами, що їх поєднують.

Аномальні діти – діти з тими чи іншими відхиленнями у фізичному і психічному розвитку.

Антропоморфізація – оживлення предметів.

Апатія (від гр. *apatia* - нечутливість) – психічний стан людини, при якому виявляються байдужість, відсутність інтересу до навколишніх явищ і подій.

Афективні діти – діти, у яких в силу постійного незадоволення яких-небудь суттєвих для них потреб виникають і стають достатньо

стійкими тяжкі емоційні переживання і зв'язані з ними форми поведінки.

Афективність – бурхливе елементарне реагування на ситуацію, швидкий перехід від одного емоційного стану до іншого, емоційна імпульсивність.

Афективно-захисна функція уяви полягає у створенні уявної ситуації з метою умовного розв'язування конфліктів, які в даний момент не можуть бути розв'язані на практиці.

Афективна поведінка – впертість, плаксивість, забіякуватість, грубість та інші характеристики поведінки „важкої” дитини, в якій склалися несприятливі взаємини з ровесниками та дорослими.

Безумовні рефлекси – природжені рефлекс новонародженого.

Бесіда – метод отримання інформації за допомогою словесного спілкування дослідника з дитиною з метою виявлення фактів, що характеризують її особистісні прояви (інтереси, знання, ставлення та ін.).

Біологічний вік – вік, який вказує на відповідність стану організму, його функціональної системи певному моменту життя людини.

Бісексуальність (від лат. *binus* – два і *sexualis* – статевий) – наявність у індивіда статевих залоз або ознак іншої статі: двостатевість, гермафродитизм.

Брехня – наявність викривлення дитиною істини; виникає як компенсація недостатності вольової поведінки.

Будівельні ігри – різновид творчих ігор, у яких діти відображають навколишній предметний світ, самостійно зводячи будови і обіграючи їх.

Вередливість дитяча – один із проявів неслухняності, швидка зміна бажань, їх недоречність і не вмотивованість.

Вибіркові спостереження – фіксується якась одна сторона поведінки дитини або її поведінка в якісь проміжки часу.

Вища нервова діяльність – відображальна умовно-рефлекторна діяльність вищих відділів центральної нервової системи (кори великих півкуль головного мозку та найближчих підкоркових центрів), спрямована на забезпечення найскладніших взаємовідношень цілісного організму людини із зовнішнім середовищем.

Вищі почуття – емоційні процеси, які виражають цілісне ставлення людини до світу і навколишніх її людей, відображають її моральну позицію.

Відображення – загальна властивість матерії, яка полягає в здатності матеріальних об'єктів реагувати на дію, впливи.

Відтворююча, або репродуктивна уява – процес створення людиною нових образів об'єктів, які раніше не сприймалися нею, на основі опису схем, креслень, нотних записів, тобто різних знакових систем.

Відчуття – відображення властивостей предметів та явищ об'єктивного світу внаслідок їх безпосереднього впливу на органи чуття.

Вік – якісно своєрідний період фізичного та психічного розвитку, що характеризується рядом особливостей, сукупність яких визначає неповторність структури особистості людини на даному етапі розвитку.

Вікові новоутворення – новий тип будови особистості, її діяльність, психічні зміни, які виникли в даному віці і визначають особливості дитин.

Включене спостереження – спостерігач виступає в якості безпосереднього учасника того процесу, за ходом якого веде спостереження.

Внутрішні дії – дії, які забезпечують орієнтування дитини в навколишньому світі.

Вольові дії – це дії цілеспрямовані, завжди усвідомлені.

Воля – свідомо саморегуляція людиною своєї діяльності і поведінки, виражена в умінні переборювати труднощі під час досягнення мети.

Враження – чуттєві образи з яскраво вираженим емоційним відтінком.

Вундеркінд (від нім. wunderkind – буквально „чудо-дитина”) – дитина, яка виявляє для свого віку винятковий розумовий розвиток або обдарованість.

Вчинок – специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини, вияву її характеру і поведінки.

Генезис – походження, виникнення; історія закономірного розвитку.

Генетичний метод – спосіб дослідження психічних явищ, що ґрунтується на аналізі їх походження.

Геніальність (від лат. genialis – плідний) – найвищий ступінь обдарованості, таланту людини.

Генотип – сукупність особливостей організму, зумовлених генетичними, спадковими чинниками.

Гетерохронність – різночасовість, асинхронність, неспівпадання в часі фаз розвитку окремих органів і функцій.

Гіперболізація – збільшення або зменшення предметів, а також зміна окремих частин.

Гностично-інтелектуальна функція уяви – полягає у формуванні уявлень на основі попереднього досвіду під час отримання нової інформації про невідомі для суб'єкта предмети та явища.

Госпіталізм – глибока психічна і фізична відсталість, яка виникає в перші роки життя внаслідок „дефіциту” виховання.

Гострота зору – властивість зорового аналізатора, яка характеризує його просторовий поріг.

Гра – драматизація – зображування, розігрування в особах літературних творів зі збереженням послідовності епізодів.

Гра – провідна діяльність дітей дошкільного віку, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності.

Групові взаємини – виникають і здійснюються між членами соціальної групи під час їх контактів.

Дебільність (від лат. debilis – немічний, кволий) – перша стадія розумового недорозвинення, слабоумства, може бути природженою і набутою в ранньому дитинстві, характеризується зниженим розвитком інтелекту, нездатністю до абстрагування й оперування понятійним апаратом.

Демократичний стиль виховання – найбільш ефективний стиль виховання, який спирається на потреби дитини в позитивних емоціях і вимогливість до визнання.

Депресія (від лат. depressio – пригнічення, придушення) – відчуття пригніченості, песимізму, занепаду духовних сил; у дітей у стані депресії виникають тяжкі невмотивовані страхи.

Детермінізм (від лат. determinare – визначати) – закономірна і необхідна залежність психічних явищ від певних факторів.

Дидактична гра – система впливів, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок.

Динамічний стереотип – порівняно стійка система тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку.

Дитяча психологія – (англ. child psychology) наука, яка вивчає факти і закономірності психічного розвитку дитини від народження до вступу до школи.

Дитячий вік (дитинство) – період інтенсивного фізичного й психічного розвитку індивіда, протягом якого відбувається підготовка його до життя дорослих.

Дисциплінованість – властивість особистості, звичка, потреба дотримуватись визначених правил, усвідомлення власного і громадського обов'язку.

Діагноз (від лат. *diagnos* – розпізнавання) – аргументоване визначення певного стану (наприклад, рівня розвитку здібностей).

Діагностика психічного розвитку – обстеження дошкільника, учня чи дорослої людини з метою визначення індивідуальних особливостей розвитку психіки: пізнавальних процесів, здібностей, рис особистості, мотивацій, відхилень від „норми” тощо.

Ділові мотиви – з’являються у ході задоволення потреби дитини в активній діяльності як результат необхідності в допомозі дорослих.

Дія – основний елемент у структурі діяльності.

Довільна пам’ять – передбачає свідому постановку мети запам’ятати матеріал та вимагає вольових зусиль.

Довільна поведінка – поведінка, побудована за власними правилами і зразками, що узгоджуються з корисними, прийнятими в суспільстві.

Довільна увага – вид уваги, який полягає у свідомому й активному зосередженні суб’єкта в даний момент на будь-якому реальному або ідеальному об’єкті.

Довільна уява – вид уяви який характеризується навмисним, усвідомленим відтворенням і перетворенням отриманих раніше вражень.

Довільність психічних процесів – підпорядкованість перцептивних, мнемічних, мислительних та інших внутрішніх дій конкретним цілям завдання чи діяльності.

Дозрівання – зумовлене генотипом послідовне становлення всіх систем організму, яке відбувається у ході життєдіяльності дитини, функціонування різних систем, зокрема нервової, що сприяє визріванню окремих аналізаторів та мозку в цілому.

Дошкільний вік – вік дитини від 3 до 6-7 років; орієнтовно поділяється на три періоди: молодший (3-4 роки), середній (4-5 років) і старший (5 – 6-7 років).

Егоцентризм (від лат. *ego* – я, *centrum* – центр) – специфічна орієнтація духовного світу людини на саму себе, на своє „я”, небажання і невміння бачити інших людей.

Егоцентричне мовлення – мовлення дитини, яке виникає під час діяльності і звернене до самої себе.

Ейдетизм (гр. – вигляд, образ) – психічне явище, яке полягає у здатності відтворювати яскравий наочний образ переважно тоді, коли об’єкт, який викликає цей образ, уже безпосередньо не діє на органи чуття.

Експеримент, або дослід (від лат. *experimentum* – спроба, дослід) – спеціально організована форма дослідження психічного розвитку дитини.

Експертиза (від лат. *expertum* – досвідчений) – метод дослідження, який полягає в тому, що вивчення й оцінювання явищ здійснюється знавцем, спеціалістом, експертом.

Екстеріоризація (від лат. *exterior* – зовнішній) – процес переходу внутрішніх дій у зовнішні.

Екстраверсія (від лат. *extra* – ззовні і *versio* – звертати, видозмінювати) – властивість людської особистості, яка виявляється у спрямованості відчуттів, переживань, інтересів до зовнішнього світу.

Екстраверт – тип людської індивідуальності, орієнтований, звернений на ззовні, на природне оточення та інших людей, не має нахилу до виникнення в себе, аналізу своїх внутрішніх переживань.

Емоції і почуття – ставлення людини до світу, до того, що вона відчуває і робить у формі безпосереднього переживання.

Емоційне благополуччя – почуття впевненості, захищеності.

Емоційне неблагополуччя – негативне самопочуття дитини.

Емоційне спілкування – спілкування за допомогою так званих виразних рухів, тобто рухів, які відповідають емоційному стану: поз, міміки, інтонації голосу, доторкань, погляджувань і т.д.

Емоційний комфорт (від лат. *emoveo* – хвилюю і англ. *comfort*) – психічний стан максимальної емоційної зручності людини у природному і соціальному середовищі.

Емоційності дефіцит – психічний стан людини, коли вона відчуває брак емоційного спілкування.

Естетичні почуття – почуття, які спричиняють взаємодію з естетичними цінностями (творіннями природи і людського таланту).

Жести (від лат. *gesta* – діяння) – виражальні рухи рук, пальців.

Задатки – генетично закріплені анатоμο-фізіологічні особливості мозку і нервової системи.

Закономірність – здатність системи до відтворення однотипних змін у людей.

Заохочувальне ставлення до дитини – піклування й увага до дитини, перевага в спілкуванні з нею позитивних оцінок і вимог, які підбадьорюють.

Запитання – прояв природної пізнавальної потреби дитини.

Захисний рефлекс – спрямований на віддалення від подразника або обмеження його дії.

Збудження – нервовий процес, що лежить в основі, умовно-рефлекторної діяльності живого організму.

Здатність – властивість індивіда, яка визначає його можливість, спроможність, нахил до виконання певної діяльності (наприклад, здатність до навчання).

Здивування – одне з інтелектуальних почуттів.

Знакова функція мовлення – виражає спосіб позначення, за допомогою якого дитина засвоює знакову функцію слова.

Знання – категорія, що відображає істотні моменти зв'язку між пізнавальною діяльністю і практичними діями людини.

Знаряддєві дії – це дії, у яких один предмет – знаряддя використовується для впливу на інші предмети.

Значення – сукупність функцій предмета, явища, події, зміст знака.

Зображувальна діяльність – носить творчий, продуктивний характер і полягає не тільки у використанні вже наявних готових продуктів, але й у створенні певного продукту шляхом реалізації задуму, який виник у дитини.

Зона найближчого розвитку – різниця між тим, що дитина може виконати сама і що за допомогою дорослих.

Зорова пам'ять – вид пам'яті, при якому домінуючу роль відіграє зоровий аналізатор.

Зоровий аналізатор – складна анатомофізіологічна система, яка сприймає і диференціює зорові подразнення.

Зосередженість – одна з універсальних властивостей свідомості, співмірна з такими її показниками, як єдність і цілісність.

Зосередженість уваги – утримування уваги на одному об'єкті або на одній діяльності, абстрагуючись від усього іншого.

Іграшка – незмінний супутник дитини з перших днів її народження.

Ігрові дії – дії, які носять зображувальний характер.

Ігрові предмети – зменшені копії предметів дорослого світу.

Ідентифікація (від лат. *identicus* – тотожний і *facio* – роблю) – прийом наукового пізнання, при якому встановлюється тотожність, подібність об'єктів завдяки спільності певних рис, ознак.

Імбецильність (від лат. *imbecillus* – слабкий, немічний) – затримка у психічному розвитку, середній ступінь слабоумства, розумової свідомості.

Імпульсивні дії (від лат. *impulsus* – удар, поштовх) – несвідомі дії, які здійснюються без певного вольового зусилля.

Індивідуальний розвиток – розвиток індивіда в процесі життя і діяльності (отногенезу).

Індивідуально – психологічні відмінності – особливості психічних процесів, станів і властивостей, які відрізняють людей один від одного.

Індивідуум, індивід (від лат. *individuum* – неподільне) – кожний самостійно діючий живий організм; представник *homo sapiens*, член певної спільноти.

Ініціативність (від лат. *initium* – початок) – морально-психологічна риса особистості, яка виявляється у провідній ролі у певному виді діяльності.

Інструкція (від лат. *instructio* – введення, настанова) – директивна, управлінська вказівка, сукупність правил для виконання певної діяльності.

Інтегративна система - система, яка включає у свою структуру не тільки свідомо поставлені цілі, але й функції (емоційну пам'ять, уяву, моральні почуття та ін.), певне поєднання яких дає можливість людині управляти своєю поведінкою (Л.І. Божович).

Інтеграція – встановлення взаємозв'язків між окремими сторонами психіки.

Інтелект (від лат. *intellectus* – розум, розуміння) – мислительні здібності людини.

Інтелектуальні почуття – почуття, які виникають і виявляються в розумовій діяльності.

Інтелектуальні тести – тести, спрямовані на визначення рівня загального розумового розвитку дітей.

Інтерес (від лат. *interest* – важливий, значущий) – емоційно забарвлене ставлення до навколишнього, спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, викликану позитивним, зацікавленим ставленням до чогось, когось.

Інтеріоризація – (від лат. *interior* – внутрішній) – процес переходу із зовнішніх дій з предметами та їх заміниками до дії внутрішньої („подумки”), що здійснюється з образами предметів.

Інтроверсія (від лат. *intra* – всередині і *versio* – видозмінювати) – переважна скерованість психічних процесів людини на свій власний внутрішній світ.

Інфантилізм – збереження фізичних і психічних рис, притаманних більш ранньому віку; затримка розвитку.

Історія психології – галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності становлення і розвитку психологічного пізнання в хронологічному порядку.

Класифікація – логічна дія, що вимагає систематизації, групування об'єктів за однією або двома чи більшою кількістю спільних ознак.

Кмітливість – здатність інтелекту до оперативного й адекватного аналізу певної ситуації і видання правдивої інформації про неї.

Колектив (від лат. *colectivus* – збірний) – вищий рівень розвитку і функціонування соціальної групи.

Коливання – періодичне відвертання та послаблення уваги до певного об'єкта або діяльності.

Комбінування – розташування об'єкта в невластиву йому ситуацію.

Комплекс поживлення (від лат. complexus – поєднання, зв'язок) – система позитивних емоційно-рухових реакцій дитини у відповідь на появу в полі зору людини, що нахиляється, розмовляє, посміхається.

Комунікабельність (від лат. communico – з'єдную, повідомляю) – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Комунікативна функція мовлення, або функція спілкування – передача інформації, а також почуттів, уявлень, різних відношень.

Комфорт (від англ. comfort) – сукупність побутових зручностей і вигод.

Конкретні страхи – емоції, які виникають у ситуації, коли небезпека зв'язується з конкретними предметами, істотами або явищами навколишньої дійсності.

Конструктивна діяльність – процес спорудження будов, у яких передбачається взаємне розміщення частин та елементів, способи їх з'єднання.

Контекстне мовлення – зв'язне мовлення, зміст якого зрозумілий співбесіднику на основі тільки мовних засобів і не вимагає опори на конкретну ситуацію.

Конфлікт (від лат. conflictus – зіткнення) – зіткнення осіб, їхніх ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань тощо.

Конформність (від лат. conformis – подібний) – тенденції людини змінювати свою поведінку під впливом інших людей таким чином, щоб вона відповідала думці оточуючих, прагнення пристосувати її до їхніх вимог.

Корекція (від лат. correctio – виправлення, поліпшення) – подолання чи послаблення вад психічного або фізичного розвитку у дітей.

Криза – період різких, стрибкоподібних змін, пов'язаних з відмиранням, зникненням старих і появою нових психологічних рис, які змінюють дитину (Л.С.Виготський).

Криза першого року життя – криза, обумовлена руйнуванням необхідності емоційної взаємодії дитини з дорослим, і проявляється в плаксивості, інколи в порушенні сну, втраті апетиту тощо.

Криза трьох років – криза соціальних стосунків, яка зумовлена становленням самосвідомості дитини і проявляється в негативізмі, впертості, непокірності, свавіллі, протесті, деспотизмі.

Лабільність (від лат. labilis – нестійкість, рухливість) – здатність до швидких змін.

Лабораторія психології дошкільника – один із важливих підрозділів Інституту психології ім.Г.С. Костюка АПН України. Її очолювали видатні вчені в галузі дитячої психології: Н.К. Балацька, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківська. Протягом 40-річного існування лабораторії колектив плідно розробляв і розробляє найактуальніші питання розвитку дитини дошкільного віку та її виховання.

Латентний період (від лат. latens – прихований) – прихований період (час) якогось процесу.

Ліберально-потуральний стиль виховання – стиль байдужості, невтручання, всездозволеності.

Ліворукість – переважне використання лівої руки при виконанні життєво важливих практичних дій (прийняті їжі, писанні, праці).

Лідер (від англ. leaders – ведучий, керівник) – член групи, який вміє організувати її діяльність чи регулювати взаємини.

Лонгітюдний (від англ. longitude – довгота) **метод** – метод психології, суть якого полягає у вивченні тих самих осіб чи їх груп у різні моменти їхнього життя.

Людський фактор – узагальнене поняття людини та її діяльності.

Макросередовище – суспільство як певна соціально-економічна, соціально – політична та ідеологічна системи.

Маскулінність – сукупність ознак, які відрізняють чоловіка від жінки, розвиток чоловічих статевих ознак.

Мезосередовище – національно-культурні і соціально-демографічні особливості регіону, в якому проживає дитина.

Метод поперечних зрізів – метод психології, який полягає в одночасному порівнянні різних вікових груп досліджуваних.

Методи дитячої психології – способи з'ясування фактів, що характеризують психічний розвиток дитини.

Методологія (від гр. methodos – шлях дослідження або пізнання, logos – поняття, вчення) – система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності.

Мимовільна пам'ять – це запам'ятовування та відтворення матеріалу, яке здійснюється без вольових зусиль, без контролю з боку свідомості, автоматично.

Мимовільна увага – вид уваги, який виникає незалежно від свідомості людини і полягає у невимушеному зосередженні суб'єкта в даний момент часу на будь-якому реальному або ідеальному об'єкті.

Мимовільна уява – вид уяви, який характеризується ненавмисним відтворенням і перетворенням отриманих раніше вражень.

Мислення – процес опосередкованого й узагальненого пізнання людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності та їх істотних властивостей, зв'язків і відношень.

Мікросередовище – безпосереднє середовище життєдіяльності дитини (сім'я, сусіди, групи однолітків, культурні, навчально-виховні заклади, які відвідує дитина).

Міміка (від гр. – наслідування) – виражальні рухи м'язів обличчя; одна з форм виявлення психічних станів людини.

Мова – суспільно зумовлена система словесних знаків, що служить засобом спілкування в даному суспільстві.

Мовлення – процес використання людиною мови для спілкування з іншими людьми.

Мораль – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості.

Моральна поведінка – дії людини по відношенню до суспільства, інших людей і предметного світу, що розглядаються зі сторони їх регуляції суспільними нормами моральності й права.

Моральний розвиток – рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки.

Моральні норми – суспільно вироблені правила поведінки, якими керуються люди у своєму житті і поведінці.

Моральні почуття – почуття, у яких виявляються ставлення людини до суспільних подій, до інших людей, до себе самої.

Моральні якості – постійні властивості особистості, що виявляються в усіх ситуаціях, пов'язаних з прагненням дитини дотримуватись моральних норм.

Мотив (від лат. moveo – штовхаю, рухаю) – спонукальна причина дій і вчинків людини (те, що штовхає до дії).

Мотивація – система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини.

Мотиви поведінки – це усвідомлені спонукування до діяльності або поведінки, це рушійні сили поведінки.

Мрія – особливий вид уяви, який полягає у створенні образів бажаного майбутнього.

Навичка – психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психічної енергії.

Навчання – цілеспрямований процес засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності.

Наочно-дійове мислення – найпростіший вид мислення, який безпосередньо включається в практичну дію.

Наочно-образне мислення – вид мислення, який характеризується тим, що під час вирішення завдань людини оперує образами предметів і явищ, які збереглися в пам'яті.

Наочно-схематичне мислення – більш висока форма наочно-образного мислення, яка дає можливість відображати зв'язки і відношення, що існують об'єктивно, незалежно від дій, бажань і намірів самої дитини.

Наука – складна і динамічна система перевірених практикою знань.

Науково-дослідний інститут загальної і педагогічної психології АПН СРСР – багатопрофільний науковий заклад, що розробляв проблеми головних галузей психологічної науки: загальної психології, психофізіології, соціальної, дитячої і педагогічної психології. Створений у 1912 році спочатку при Московському університеті, а у 1921 році переданий у систему освіти.

Науково-дослідний інститут психології УРСР – спеціалізована установа республіканського значення. Створений у жовтні 1945 р.

Научуваність – індивідуальні показники швидкості та якості засвоєння людиною знань, умінь і навичок у процесі навчання.

Невключене спостереження – спостерігач знаходиться поза дитячою діяльністю.

Негативізм дитячий (від лат. negativus – негативний) – безглузда протидія дитини будь-якому втручання інших, протидія заради самої протидії.

Необоротність – здатність до накопичення змін, „надбудови” нових змін над попередніми.

Непрямі впливи на дитину – впливи через інших осіб, через відповідну організацію спільної діяльності.

Нерівномірність – неоднаковість, непостійність у розвитку функцій.

Неуважність – недолік уваги.

Об'єкт (від лат. objectus – предмет) – компонент реальності, що протистоїть суб'єкту в його предметно-практичній діяльності.

Обдаровані діти – діти, які відрізняються яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або мають внутрішні задатки для таких досягнень у певному виді діяльності (кількох видах діяльності).

Обов'язок – моральне почуття, що визначає мотиви поведінки і переживання людини.

Образ – загальнопсихологічна категорія, результати відображення об'єктивного світу в мозку людини.

Обсяг уваги – кількість об'єктів, до яких людина уважна за один акт уваги.

Олігофренія (гр. – малий розум) – недорозвиненість складних форм психічної діяльності.

Онтогенез (гр. – єство і породжує) – процес розвитку індивіда. У віковій психології – розвиток основних структур психіки індивіда протягом дитинства.

Опонент (від лат. *opponens* – той, хто заперечує) – особа, яка виступає в дискусії із запереченням або спростуванням думки (твердження) доповідача.

Органи чуття – спеціалізовані периферичні утворення, які здійснюють прийом зовнішніх подразників, що діють на організм.

Організм (гр. – знаряддя) – біологічна особина, цілісна жива система, здатна підтримувати оптимальну взаємодію з зовнішнім середовищем.

Орієнтувальний рефлекс – реакція новонародженого, спрямована на контакт з подразником.

Орієнтувально-харчовий рефлекс – доторкання до губ, до обличчя викликає у новонародженого реакцію пошуку.

Особистісні тести – категорія психологічних тестів, призначених для виявлення й оцінювання якостей темпераменту та характеру особистості.

Особистість – феномен суспільного розвитку, конкретна людина, що має свідомість.

Пам'ять – відображення навколишньої дійсності, яке полягає у фіксації, зберіганні і наступному досвіді.

Пасивність – бездіяльність, байдужість, стан духовної інертності, млявості.

Педагогічне спілкування – система взаємодії педагога з дітьми з метою здійснення на них виховного впливу, формування педагогічно доцільних взаємин і самооцінки дитини, створення сприятливого для психічного розвитку мікроклімату.

Переключення уваги – переміщення уваги з одного виду діяльності або об'єкта на інший.

Період новонародженості – період, у якому відбувається процес пристосування організму до життєвих умов.

Перспектива (від лат. *perspicio* – бачу наскрізь, уважно розглядаю) – потенціальна можливість розвитку особистості.

Перцептивні дії – структурні одиниці процесу сприймання, які забезпечують свідоме перетворення сенсорної інформації, що призводить до побудови образу, адекватного предметному світу.

Перцепція (від лат. perception – сприймання) – відображення речей і явищ у свідомості людини за допомогою органів чуття.

Підпорядкування, ієрархія мотивів – одні з них набувають більш важливого значення для дитини, ніж інші.

Пізнавальні мотиви – мотиви виникають у процесі задоволення потреби у нових враженнях, що і породжує в дитини різні приводи для частого звертання до дорослих.

Післядовільна увага – поєднує в собі риси довільної і мимовільної уваги.

Плануюча функція мовлення – мовлення дитини перетворюється в засіб планування і регуляції її практичної поведінки.

Пластичність – здатність психіки змінюватися під впливом певних умов.

Поведінка – категорія для позначення вчинків людини.

Повне спостереження – дослідження всіх психічних процесів.

Понятійне мислення – словесно-логічне, теоретичне мислення, що зумовлює розв'язування задач через співставлення і добір відповідних понять.

Поняття – одна з основних форм мислення; відображення істотних ознак досліджуваного об'єкта.

Постнатальний (від лат. post – за, після і natus – народження) – період після народження дитини.

Пояснювальне мовлення – мовлення, що вимагає певної послідовності викладу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків у ситуації, яку повинен зрозуміти співбесідник.

Практичні почуття – почуття, які породжуються діяльністю, її успіхом і неуспіхом, труднощами в здійсненні і завершенні.

Практичні дії – дії, які ведуть до отримання зовнішнього результату.

Предмети замітники – напівфункціональні предмети.

Предметна діяльність – провідний вид діяльності в ранньому дитинстві.

Принцип наступності – один з найголовніших психолого-дидактичних принципів, який передбачає встановлення взаємозв'язків, зокрема, між дошкільною ланкою освіти і початковою школою.

Принципи (від лат. principium – основа) – максимально широкі за обсягом твердження, в яких фіксується предмет науки, її теорія і методи.

Приховане спостереження – спостерігач повинен бути невидимим для дитини (використання дзеркала Гезелла).

Проблемне навчання – навчання на основі висунення пошуку вирішення проблем і завдань, що активізують інтерес і мислення дітей та сприяють розвитку їх здібностей.

Провідна діяльність – діяльність, яка забезпечує кардинальні зміни в психіці дитини на даному віковому етапі.

Прогноз (гр. – передбачення) – передбачення ситуацій (обставин, процесів, явищ, подій), які раніше не мали місця, але реально можливі в майбутньому.

Програма (гр. – публічна об'ява, розпорядження, указ) – система взаємоупорядкованих дій, план діяльності.

Прогресивні рухи і дії – дії, які сприяють розвитку дитини, отриманню нових вражень.

Продуктивна діяльність – створення реального продукту, у якому уявлення про предмет, явище, ситуації отримує матеріальне втілення в малюнку, конструкції, об'ємному зображенні.

Проектні методики – тестові методики, що використовуються для дослідження особистості.

Просоціальні мотиви – мотиви, спрямовані на позитивну, конструктивну, соціально корисну поведінку.

Противіччя – рушійні сили розвитку.

Прямі впливи на дитину – впливи, які прямо звернені до вихованця, так чи інакше стосуються його поведінки, взаємин (пояснення, вказівки, заохочення, покарання тощо).

Психіка (гр. – душа) – здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу.

Психічні властивості – сталі душевні якості індивіда, що утворюються в процесі тривалої відображальної діяльності, виховання та самовиховання.

Психічні процеси – різні форми єдиного, цілісного відображення суб'єктом за допомогою центральної нервової системи об'єктивної дійсності.

Психічні стани – психологічна характеристика особистості, що відображає її порівняно тривалі душевні переживання.

Психологічна готовність до праці – поєднання знань, умінь, навичок, з потребою у праці, що базується на зацікавленості, бажанні працювати.

Психологічна готовність до школи – комплексна характеристика дитини, у якій розкриваються рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню в шкільне життя і формуванню навчальної діяльності.

Психологічна сумісність – термін у психології для позначення максимального поєднання психічних параметрів двох чи кількох людей.

Психологічне пізнання – термін для скороченого позначення процесу пізнання психічних явищ.

Психологічний вік – вік, який вказує на рівень адаптованості людини до вимог навколишнього світу, характеризує розвиток її інтелекту, здатність до навчання, рухові навички, а також такі суб'єктивні фактори, як ідентичність, життєвий план, переживання, установки, мотиви, сенси тощо.

Психологічний фактор – узагальнююче поняття, яке відображає динамічну сукупність психічних якостей окремих індивідів, соціальних груп, колективів, народів і всього суспільства.

Психометрія (гр. – душа і вимірюю) – розділ психології, пов'язаний із вимірюванням психічних властивостей людини.

Реакція (від лат. ге... – проти, астіо – дія) – дія у відповідь на будь-які впливи, подразнення, протидія.

Реальні стосунки – стосунки дітей як партнерів, товаришів, які виконують спільну справу.

Регулююча функція мовлення – діяльність починає відбуватися за єдиним планом, який виникає до її початку під впливом інструкції дорослого, коли всі його вказівки відносно мети і способу дій виконуються.

Рефлекс (від лат. reflexus – згин, вигин) – закономірна реакція організму на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища, здійснювана через центральну нервову систему у відповідь на подразнення рецепторів.

Рефлексія – процес самопізнання суб'єктом своїх внутрішніх психічних дій, станів.

Рефлексивне мислення – здатність аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви і співвідносити їх із загальнолюдськими цінностями, а також діями, вчинками, мотивами інших людей.

Рецептори (від лат. receptor – той, що сприймає) – специфічні нервові утворення, що є кінцями чутливих нервових волокон.

Розвиток – процес необоротних, спрямованих і закономірних змін, які призводять до виникнення кількісних, якісних і структурних перетворень психіки і поведінки людини.

Розвиток мовлення – процес оволодіння рідною мовою, уміння користуватися нею як засобом пізнання навколишнього світу, засвоєння досвіду, набутого людством, як засобу пізнання самого себе і саморегуляції, як могутнього засобу спілкування і взаємодії людей.

Розвиток спілкування – зміна якісно своєрідних цілісних утворень, які являють собою генетичний рівень комунікативної діяльності і є формами спілкування.

Розподіл уваги – здатність бути уважним одночасно до кількох видів діяльності.

Розуміння – мислительний процес, спрямований на виявлення (з'ясування) істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ, подій.

Розумовий розвиток – процес розвитку, вдосконалення інтелектуальної сфери і пізнавальних здібностей людини.

Роль – спосіб поведінки людей у різноманітних ситуаціях, які відповідають прийнятним у суспільстві нормам.

Рольові стосунки – відображають стосунки дітей за сюжетом і роллю.

Рухи – переміщення живих істот.

Руховий аналізатор – складна анатомо-фізіологічна система організму.

Самоконтроль – усвідомлювана людиною регуляція своєї поведінки та діяльності, аналіз дійсності відповідним умовам через зіставлення з цілями, вимогами, правилами, зразками, нормами; один з показників розвитку волі.

Самостійність – уміння думати, виконувати завдання, відповідно поводитися без сторонньої допомоги чи контролю.

Спілкування – складний багатоплановий процес, що полягає в налагодженні й розвитку контактів та породжений потребою спільної діяльності.

Самооцінка – компонент самосвідомості, який виявляється в тому, як дитина оцінює свої досягнення і невдачі, свої якості і можливості.

Самопочуття – цілісне враження про діяльність внутрішніх органів, периферичної і центральної нервової систем психологічній настрої людини.

Самосвідомість – усвідомлення дитиною того, ким вона є, якими якостями володіє, як ставляться до неї оточуючі і чим викликається це ставлення.

Самоспостереження – цілеспрямоване фіксування об'єктом психологічного дослідження себе самого: думок, почуттів, душевного стану.

Сексуальність (від лат. sexus – стать) – риса індивіда, пов'язана з його ставленням до протилежної статі.

Сензитивний період – період, найбільш сприятливий для розвитку тих чи інших сторін психіки дитини.

Сенсорний (від лат. *sensus* – відчуття) – чуттєвий, пов'язаний з відображенням дійсності за допомогою відчуттів і сприймань.

Сенсорний розвиток – удосконалення, розвиток у дітей сенсорних процесів (відчуттів, сприймань, уявлень).

Сенсорні еталони – загальноприйняті зразки тих чи інших властивостей та відношень, створені людством у процесі суспільно-історичного розвитку.

Середовище – суспільні, матеріальні і духовні умови існування, які оточують людину.

Сильний тип вищої нервової діяльності – тип нервової системи, що характеризується сильними процесами збудження і гальмування або принаймні першого з них.

Символічні страхи – переживання стану або ситуації погрози безвідносно до предмета; погрозу створюють ситуація невизначеності або фантазії.

Симпатія (гр. – співчуття) – почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось.

Системний підхід – орієнтація в психологічних дослідженнях на вивчення психіки як системи, до якої входять у певних зв'язках та відношеннях окремі елементи.

Ситуативна поведінка – поведінка, яка виникає і змінюється під впливом певної ситуації.

Ситуативне мовлення – мовлення, зміст якого зрозумілий співбесіднику тільки під час врахування ним тієї ситуації, про яку розповідає дитина.

Ситуативно-ділове спілкування – спілкування дитини з дорослими у процесі спільних дій з предметами, метою якого є сама по собі спільна дія.

Ситуативно-особистісне спілкування – спілкування за допомогою експресивно-мімічних засобів, коли дитина готова перебудувати свою поведінку відповідно до поведінки старшого партнера.

Слабкий тип вищої нервової діяльності – тип нервової системи, що характеризується слабкістю процесів збудження і гальмування.

Слабкозорі діти – діти з порушенням зорових функцій.

Слабкочуючі діти – діти з частковою втратою слуху.

Словесно-логічне мислення – вид мислення, який характеризується використанням понять, логічних конструкцій.

Слух – складна анатомо-фізіологічна система живого організму, його здатність сприймати і розрізняти звукові коливання за допомогою органу слуху.

Слухняність дітей – готовність і звичка підкорятися вимогам старших.

Слухове і зорове зосередження – безумовно-рефлекторні реакції новонародженої дитини на слухові і зорові подразники.

Слуховий аналізатор – складний нервовий механізм, що сприймає і диференціює звукові подразнення.

Смак естетичний – компонент структури особистості, одна з форм її ставлення до навколишньої дійсності і виявляється у вибіркового ставленні до об'єктів у формі безпосередніх емоційних реакцій, оцінних суджень.

Смаковий аналізатор – складна анатомо-фізіологічна система живого організму, його здатність мати і диференціювати смакові відчуття.

Сновидіння – більш чи менш яскраві образи, що виникають під час сну.

Совість – особистісна форма морально-емоційного контролю, компонент моральної свідомості.

Сон – психічний стан, протилежний неспанню, при якому відсутні рухи, ослаблені м'язи, пригальмована діяльність центральної нервової системи.

Сором – почуття, що виникає в результаті усвідомлення людиною невідповідності своїх дій та вчинків тим нормам, яких вона повинна дотримуватися в своєму житті.

Соціалізація людини – процес перетворення людської істоти на суспільний індивід, утворення її як особистості, включення у суспільне життя як активної і дійової сили.

Соціальна ситуація розвитку – співвідношення зовнішніх і внутрішніх умов розвитку психіки.

Соціометричний метод – вивчення стосунків, які складаються між дітьми, положення, яке займає дитина в групі однолітків.

Соціометрія (від лат. societas – суспільство, спільність і metrio – міряти) – використання соціометричної методики для вивчення групової диференціації.

Спадковість – властивість організму повторювати в ряду поколінь подібні типи обміну речовин та індивідуального розвитку загалом.

Співвідносні дії – це дії, мета яких полягає у приведенні двох або декількох предметів в певні просторові взаємовідношення.

Спілкування – складний багатоплановий процес, що полягає в налагодженні й розвитку контактів між людьми та породжений потребою в спільній діяльності.

Спільна діяльність – спільні цілеспрямовані дії кількох або багатьох людей.

Спокій – стан психофізіологічної і психічної рівноваги, коли знижується інтенсивність життєдіяльності, вгамовується інтелектуальна, волева й емоційна активність індивіда.

Спосіб дій – система дій, потрібних для розв’язання певних завдань, операційна сторона діяльності.

Спостереження – планомірне, цілеспрямоване сприймання явищ, результати якого в тій чи іншій формі фіксуються спостерігачем.

Сприймання – цілісне відображення предметів, ситуацій, явищ у свідомості людини внаслідок їх безпосереднього впливу на органи чуття.

Сприймання людини – важлива складова частина розуміння людини людиною, передумова формування вражень про іншу особу.

Сприймання людини людиною – важлива складова частина розуміння людини людиною, передумова формування цілісного враження про іншу особу.

Сприймання простору – відображення об’єктивно існуючого простору, тобто відображення віддалі, розміру, форми, рельєфу навколишніх об’єктів, що діють на аналізатори.

Сприймання часу – відображення в мозку об’єктивної тривалості, швидкості, послідовності явищ дійсності (Д.Б. Ельконін).

Спрямованість – здатність системи до проведення єдиної, внутрішньо взаємопов’язаної лінії розвитку.

Стадіальність – різночасовість, неспівпадання темпу і ритму розвитку психічних процесів і властивостей в різні вікові періоди.

Стандартизація тесту – процес перевірки тестових завдань і встановлення вікових норм.

Статева самоідентичність – усвідомлення своєї належності до статі.

Статеве виховання – засвоєння знань про взаємини статей, формування культури статевої поведінки.

Статеве виховання – процес формування у людини здатності усвідомлювати специфіку власного „я”, а також інших людей, що зумовлюється належність до певної статі.

Статус (від лат. status – становище) – становище, яке посідає індивід або група серед інших людей чи груп.

Стать – сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, що забезпечує продовження роду і дає змогу розрізнити у більшості організмів жіночі і чоловічі особини.

Стенічні почуття – почуття, що активізують життєдіяльність людини, посилюють її енергію, спонукають до діяльності.

Стійкість уваги – тривале утримування уваги на певному об'єкті або на будь-якій діяльності.

Страх – емоція, яка виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню людини і спрямована на джерело дійсної і уявленої ситуації.

Стрес (від англ. stress – напруга) – емоційний стан організму; виникає у напружених обставинах.

Суб'єкт (від лат. subjectum – підкладене) – суспільний організм, чия практична і пізнавальна активність спрямована на об'єкт.

Суспільні мотиви поведінки – бажання зробити щось для інших людей, принести їм користь.

Суцільні спостереження – охоплюють одночасно багато сторін поведінки дитини і ведуться протягом тривалого часу.

Схематизація – прийом, при якому окремі уявлення зливаються, а риси схожості виступають чітко.

Схематичне мислення – мислення, спрямоване на виконання задач з використанням схем, планів, лабіринтів тощо (термін Л.А. Венгера).

Сюжет гри – сфера дійсності, яка відображається в іграх.

Сюжетно-рольова гра – образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет) і розігрування ролей.

Творча уява – процес створення нових, оригінальних образів та ідей.

Темперамент (від лат. temperamentum – співвідношення частин) – характеристика індивіда зі сторони його динамічних особливостей: інтенсивності, швидкості, темпу, ритму психічних процесів і станів.

Тести (від англ. test – спроба, перевірка) – система спеціально підібраних завдань, яка дозволяє визначити рівень розвитку певної психологічної якості (властивості) особистості.

Тести (від англ. – випробування) – завдання, призначені для виявлення і з'ясування рівня тих чи інших психічних можливостей, властивостей, рис людини.

Тести інтелекту – психологічні тести, призначені для визначення рівня інтелектуальних здібностей і темпу їх розвитку у дитини.

Тестування – метод психологічної науки, який використовує стандартні питання і завдання (тести), що мають певну шкалу значень.

Товариськість – інтегративна риса особистості, яка виявляється у прагненні і вмінні спілкуватись з людьми, у відкритості внутрішнього світу, у привітності, доброзичливості.

Тонус життєвий (гр. – напруження) – рівень емоційно-психологічної активності людини; психоенергетичний аспект життєдіяльності.

Тривожність – індивідуальні психологічні особливості, що виявляються у схильності часто та інтенсивно переживати стан тривоги.

Трудова діяльність – діяльність, спрямована на створення суспільно корисних продуктів – матеріальних і духовних цінностей, необхідних людству.

Тугоухість – стійка часткова втрата слуху, що викликає труднощі у сприйманні мови.

Тупикові рухи і дії – дії, які гальмують розвиток, відгороджують дитину від навколишнього світу.

Увага – спрямованість і зосередженість психічної діяльності на чому-небудь визначеному.

Узагальнююча функція мовлення – мовлення виступає знаряддям мислення. Слово фіксує результат пізнавальної діяльності, закріплюючи його у свідомості дитини, і означає не тільки конкретний, окремий об'єкт, явище, але й цілу групу подібних об'єктів, явищ.

Умовивід – одна з основних форм теоретичного мислення, спосіб логічного зв'язку висловлювань.

Уособлення – наділення персонажів реалістичними ідеями майбутнього.

Упертість – свідоме намагання дитини виконувати свої несправедливі бажання.

Упертість дитини – один з проявів неслухняності; виявляється в тому, що дитина наполягає на своїй вимозі, навіть коли розуміє її абсурдність і нездійсненність.

Установка – стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

Уява – процес створення на основі набутого досвіду образів об'єктів, яких людина безпосередньо не сприймала і не сприймає.

Уявлення – чуттєво-наочний образ предметів та явищ дійсності, який зберігається і відтворюється у свідомості без їх безпосереднього впливу на органи чуття.

Уявлення – чуттєво-наочний образ предметів чи явищ дійсності, який зберігається і відтворюється в свідомості і без безпосереднього впливу самих предметів на органи чуття.

Факт психологічний (від лат. factum – зроблене) – одна з центральних категорій теоретичного пізнання; предмет психологічного вивчення.

Фактор (від лат. *facio* – роблю) – умова, рушійна сила, причина якогось явища, процесу.

Фактори розвитку – провідні детермінанти розвитку людини.

Фемінінність – сукупність ознак, які відрізняють жінку від чоловіка, розвиток жіночих статевих ознак.

Фенотип (гр. – з'являюсь і слід) – сукупність властивостей організму, які створюються в процесі його розвитку; характеризує наявні ознаки індивіда в їх вияві ззовні.

Філогенез (гр. – плем'я, рід і породжую) – історія розвитку різних родів і видів організму.

Фонематичний слух – здатність сприймати на слух звуки мовлення, диференціювати й узагальнювати їх у словах як смислорозрізняльні одиниці.

Формально-вимогливе, холодне ставлення до дитини – піклування дорослого носить формальний характер і полягає в управлінні і керівництві.

Формування підпорядкування мотивів – підкорення ситуативних мотивів більш загальним і високим.

Фрустрація (від лат. обман, розладнання) – переживання, що породжуються труднощами, які стоять на шляху до досягнення мети.

Функціональна система – система, яка являє собою єдність різних психічних процесів.

Функція (від лат. *functio* – виконання, звершення) – існування і вияв певного психічного явища в діяльності.

Характер (від гр. *character* – печать, чеканка) – сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, які складаються і виявляються в діяльності та спілкуванні, зумовлюючи типові для неї способи поведінки.

Характеристика психологічна – сукупність специфічних ознак, властивостей, позитивних рис чи недоліків людських індивідів.

Хвилювання – психічний стан людини, зумовлений підвищенням збудження нервової системи, перевантаженням її позитивними або негативними переживаннями.

Хронологічний вік – термін вікової психології, відбиває число років від народження людини.

Центральна нервова система – основна частина нервової системи людини, яка складається з накопичення нервових клітин (нейронів) та їх відростків.

Ціль (мета) – ідеальне уявлення результату, який має бути досягнутий в ході діяльності.

Шкірний аналізатор – складна анатомо-фізіологічна система організму, яка відображає і диференціює шкірні подразнення, трансформує їх у тактильні відчуття.

Шлях життєвий – індивідуальна історія особистості, яка здійснюється в ході її історичного розвитку і визначається мірою співвідношення об'єктивних обставин і суб'єктивної активності особистості в структурі її самореалізації протягом свого життєвого віку.

Я-концепція – узагальнене уявлення дитини про саму себе, систему її установок відносно власної особистості.

Р.В. Павелків, О.П. Цигипало

КОРОТКИЙ ДОВІДНИК З ДИТЯЧОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету
33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12